

Yayın Geliş Tarihi: 11.10.2024
Yayına Kabul Tarihi: 01.02.2025
Online Yayın Tarihi: 15.03.2025
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1564837>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 27, Sayı: 1, Yıl: 2025, Sayfa: 460-482
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

11. KALKINMA PLANI HEDEFLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ

*Ayşegül GÜRİSOY**

*Gökçe Sinem ERBUĞA***

Öz¹

Türkiye, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek adına 11. Kalkınma Planı ışığında kendine uzun soluklu amaçlar belirlemiştir. Söz konusu amaçlara erişme doğrultusunda her ne kadar iktisadi ve politik iklimin sürekli olarak değişmesi söz konusu olsa da Türkiye, amaçlarına ulaşma yolunda dengeli ve kararlı bir biçimde ilerlemektedir. Küresel ölçekte karşılaşılan iktisadi ve finansal belirsizliklerin artışı ve bu risklerin beraberinde getirmiş olduğu çok çeşitli riskler, kalkınma planlarını önemli hale getirmiştir. Bu risklerin sağlıklı bir biçimde yönetilebilmesi adına hazırlanmakta olan kalkınma planları, ulusların istikrarlı ve planlı bir sürdürülebilir kalkınma stratejisi izlemesine olanak vermektedir. Küresel boyutta teknolojik bilgi, beceri ve gücü elinde bulunduran uluslarla rekabet edebilmek ve değişen dünya düzenine ayak uydurabilmek için ülkeler yeterli rekabet gücüne sahip olmalıdır. Ülkelerin yoğun rekabet ortamında istikrarlı biçimde rekabet gücünü artırması ve sürdürülebilir kalkınma süreci yönetebilmesinin en önemli adımlarından birini inovasyon yeteneği oluşturmaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemiz de küresel rekabet gücü elde edebilmek amacıyla yalnızca sosyal, siyasal, coğrafi ve ekonomik yetkinliklerin yeterli sayılamayacağını farkındadır. Bu gerçekliği göz önünde bulundurarak teknolojik avantaj elde etmek ve serbest piyasanın yoğun rekabet savaşında en önlere yer alabilmek için inovasyon gerçekleştirmektedir. İnovasyon gerçekleştirerek hem teknolojik açıdan fırsatlar elde etme hem de ekonomik açıdan güç elde etme amaçlanmaktadır. Gerçekleştirilen

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Gürsoy, A. & Erbuğa, G.S. (2025). 11. Kalkınma Planı hedefleri ve sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (1), 460-482.

*Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-5523-1397, aysegul.cimen@deu.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0003-1604-4668, gokce.erbuga@deu.edu.tr

¹ Bu çalışma, 17-18 Mayıs 2023 tarihlerinde düzenlenen 7. Uluslararası İzmir Ekonomi ve İşletme Kongresi'nde sunulmuştur. Güncellenmiş verilerle makale haline dönüştürülmüştür. Etik kurul onayı gerektiren bir çalışma değildir.

bu çalışma, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma amaçları çerçevesinde yürüttüğü inovasyon politikasını belirli sektörler kapsamında karşılaştırmalar yaparak incelemektedir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı liderliğinde oluşturulan 11. Kalkınma Planı'nda (2019-2023) yer alan kalkınma hedefleri ve bu doğrultuda izlenen politikalar incelenerek, belirlenen bu hedeflere ne derece erişildiği değerlendirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerden biri olarak, Küresel İnovasyon Endeksi'nde hızlıca ilerleyen en belirgin ülke olduğu için Türkiye çalışma kapsamında yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ülkemizde yürütülen inovasyon çalışmalarının Küresel İnovasyon Endeksi'nden (GII) faydalanılarak analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın literatüre katkıları, Türkiye'nin Küresel İnovasyon Endeksi'ndeki pozisyonunun yıllar boyunca nasıl değiştiğini vurgulaması ve özellikle de inovasyon ile sürdürülebilir kalkınmanın 11. Kalkınma planında ilk defa yer almasından dolayı detaylıca ele alınması olarak sıralanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, İnovasyon, Küresel İnovasyon Endeksi.

EVALUATION OF 11th DEVELOPMENT PLAN GOALS IN LINE WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Abstract

Türkiye has set long-term goals for itself in the light of the 11th Development Plan to achieve sustainable development. Although the economic and political climate is constantly changing to achieve these goals, Türkiye is progressing in a balanced and determined way toward achieving its goals. The increase in economic and financial uncertainties encountered on a global scale and the wide range of risks brought about by these risks have made development plans important. Development plans being prepared to manage these risks healthily enable nations to follow a stable and planned sustainable development strategy. Nations must have sufficient competitive power to compete with other nations with technological knowledge, skills, and power on a global scale and keep up with the changing world order. Innovation ability is one of the most important steps for countries to steadily increase their competitiveness in an intensely competitive environment and manage the sustainable development process. As in other countries, Türkiye knows that social, political, geographical, and economic competencies alone are insufficient to achieve global competitiveness. Considering this reality, it carries out innovation to gain technological advantage and be at the forefront of the intense competitive war of the free market. Carrying out innovation processes aims to gain both technological advantages and economic power. This study examines Türkiye's innovation policy within the framework of sustainable development goals by comparing specific sectors. The development goals included in the 11th Development Plan (2019-2023) created under the leadership of the Presidency of Turkey, the Presidency of Strategy and Budget, and the policies followed in this direction were examined, and the extent to which these targets were achieved was evaluated. Being one of the developing countries, Türkiye is included in the study because it is the most prominent country progressing rapidly in the Global Innovation Index. For this purpose, the innovation studies carried out in our country were analyzed using the Global Innovation Index (GII). The contributions of the study to the literature can be listed as emphasizing how

Turkey's position in the Global Innovation Index has changed over the years and especially the detailed analysis of sustainable development with innovation since they are included for the first time in the 11th Development Plan.

Keywords: Sustainable Development, Innovation, Global Innovation Index.

GİRİŞ

Üretim sürecinin yerine getirilebilmesi, bir ürünün açığa çıkabilmesi ve bu doğrultuda bir fayda yaratılabilmesi için üretim faktörlerinden yararlanılmaktadır. Ekonomik bakış açısına göre söz konusu bu üretim faktörleri dört temel başlık altında sıralanmaktadır: doğal kaynaklar (doğa), emek, sermaye ve girişimci. Ancak üretim yapan birimlerin minimum maliyet-maksimum kar anlayışı ve bu anlayış doğrultusunda artan rekabet savaşları, en temel üretim faktörlerinden biri olan doğal kaynakların yıllar itibariyle sorumsuzca tüketimine neden olmaktadır. Bu sorumsuz tüketim davranışının devam edip artık geri dönülemez seviyeye ulaşması halinde üretimin, büyümenin ve kalkınmanın baltalanacağı son derece açıktır.

Bu doğrultuda üretimin, büyümenin ve kalkınmanın istikrarlı olması son derece önemlidir. İstikrarlı bir kalkınma anlayışı, kalkınmanın nesiller boyunca devam ettirilebilmesi diğer bir ifadeyle gelecek nesillere de aktarılması felsefesini benimsemektedir. Bu amaçla oluşturulan “sürdürülebilir kalkınma” anlayışı ilk olarak 1987 yılında tanımlanarak literatürde kendine yer bulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre kalkınmanın sürdürülebilir kılınması için çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir. Fakat bugün, artık bu yaklaşımın eksik kaldığı; bahsi geçen bu faktörlerin teknolojik yetkinliklerle desteklenmesi gerektiği hâkim anlayış haline gelmiştir.

Günümüzde artık salt ekonomik büyümenin kalkınma açısından yeterli olmadığı ve ekonomik büyümenin sosyal, çevresel, beşerî ve kültürel olmak üzere farklı boyutlarıyla çok yönlü değerlendirmenin gerekliliği açıktır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmeyi her zaman kendine hedef olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda Türkiye, söz konusu hedefe ulaşabilmek adına eğitim, sağlık, güvenlik, hukuk, adalet, ekonomi vb. birçok alanda kalkınmayı sağlayacak yapısal reformlar gerçekleştirmektedir. Kalkınmaya giden yolda izlenecek ve uygulanacak politikaları belirleyip gerekli yapısal reformları yerine getirmek için Türkiye’de kalkınma planları hazırlanmaktadır.

11.Kalkınma Planı (2019-2023), ülkemizce gerçekleştirilecek olan yatırımların orta ve uzun vadeli süreçte sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yönelik daha üretken sayılan alanlara yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Öncelikli yatırım alanlarını belirlemesi ve bu alanlara vurgu yapması sebebiyle 11. Kalkınma Planı sürdürülebilir kalkınma konusunda önemli bir rehber olarak görülmektedir. Söz konusu planla, ülkemizin diğer ülkelere kıyasla hangi noktada konumlanması gerektiği belirlenmiştir. Bu plan çerçevesinde Türkiye, “gelir seviyesi yüksek olan ülkeler” ve “insani gelişmişlik düzeyi en yüksek ülkeler” içinde yer

almayı hedeflemektedir. Belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyümeyle; istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme ise ancak ve ancak sürdürülebilir kalkınma anlayışının benimsenmesi ve sağlanmasıyla gerçekleşecektir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Çözümleri Ağı (SDSN- Sustainable Development Solutions Network) tarafından 2023 yılında yayınlanan Sürdürülebilir Kalkınma Raporu'na göre Türkiye, 70.8 puanla 166 ülke arasından 72. Sırada yer almaktadır. Aynı raporun 2024 yılında yayınladığı sonuçlara göre Türkiye yine 72. Sırada yer almış; ancak 2024 yılında 167 ülke değerlendirmeye alınmıştır. Türkiye 2024 raporuna göre 70.5 puanla sıralamasını korumuştur. Önceki yıllara ilişkin raporlar değerlendirildiğinde sürdürülebilir kalkınmanın belirttiği birçok başlıkta Türkiye ilerleme göstermiştir. Ancak sürdürülebilir kalkınma konusunda Türkiye'nin istenilen noktaya gelmesi için hala uzun bir yolu vardır.

Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerin sahip oldukları teknolojik bilgi ve becerilere sahip olmak, üretim sürecinde yüksek katma değer yaratacak ürünlere ağırlık vermek ve bu ürünlerin ihracatını sağlamak, ülkelerin ekonomik refahında artış yaratması nedeniyle oldukça önemlidir. Özellikle yapay zekâ ve makine öğrenmesi gibi uygulamaları sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması noktasında kritik öneme sahiptir. Gerçekleştirilecek refah artışları ise yalnızca ülkelerin teknolojik yatırımlarda bulunmaları ve bunun altyapısını oluşturan inovasyon faaliyetleri ile mümkün olabilmektedir.

Ülkelerin inovasyon faaliyetlerini yürütmeleri sırasında sergiledikleri performansın ölçülmesi, sürecin iyileştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu amaçla ülkelerin küresel inovasyon performansını ölçmek amacıyla yedi bileşenden oluşan Küresel İnovasyon Endeksi'nden (GII) yararlanılmaktadır. Küresel İnovasyon Endeksi (GII), Türkiye için de önemli bir rehber olarak görülmektedir. Endeks, ülkelere alt bileşenler bazında hangi aşamada olduklarını değerlendirme fırsatı verirken öte yandan da güçlü ve zayıf yönlerini belirleme imkânı tanımaktadır. Ülkeler güçlü ve zayıf oldukları noktaları bilerek orta ve uzun vadede izleyecekleri politikaları ve oluşturacakları stratejileri bu bilinç çerçevesinde daha sağlıklı bir biçimde belirleyebilmektedir.

Bütün bunların ışığında, yapılan bu araştırmanın amacı sürdürülebilir kalkınma hedefleri ışığında 11. Kalkınma Planı hedeflerini değerlendirmektir.

KALKINMA PLANLARI

Günümüzde ülkelerin oldukça yüksek bir hızda değişen ekonomik, politik ve sosyal çevre koşullarına ayak uydurabilmesi yıllar içerisinde daha zor bir hale gelmektedir. Kalkınma planları gerek Türkiye'nin gerek de diğer ülkelerin hızla

değişmekte olan bu koşullara uyum gösterebilmesi ve bu çerçevede ekonomik yapılarını sürdürülebilir bir hale getirebilmelerini temin etmek amacıyla hazırlanmaktadır. Ancak kalkınma planlarının sadece ekonomik olarak diğer ülkelere kıyasla geri kalmış ve finansal problemler yaşayan ülkeler tarafından hazırlanması söz konusu değildir. Gelişmemiş ve gelişmekte olanlar gibi gelişmiş ülke ekonomileri de gerek verimliliklerini gerek de piyasa etkinliklerini artırabilmek amacıyla sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin planlama yapmakta ve kalkınma planı hazırlamaktadır (Özdemir, 2014).

Öte yandan kalkınma planları sayesinde ileride karşılaşılabilecek potansiyel ekonomik problemlerin önüne geçilebilme veya en azından bu problemlerin asgari düzeye indirilebilmesi sağlanmaktadır. Kalkınma planı hazırlanmasının temelinde hem ulusal hem de uluslararası yatırımcıların kendilerini ekonomik olarak güvende hissetmelerini sağlayacak bir güven ortamı yaratılması ve böylece bu kişilerin güven ve rahatlık içinde yatırım yapmalarına imkân tanınması fikri yatmaktadır. Böylelikle, özel sektörde hali hazırda faaliyet gösteren mevcut yatırımcılar ile potansiyel yatırımcıların piyasaya karşı duydukları güvenin zayıflaması engellenmiş olmaktadır.

Kalkınma planlarının ayrıca ülke ekonomileri açısından önemli bir yol gösterici olması söz konusudur. Kalkınma planları vasıtasıyla ülkeler, daha önceden oluşturdukları ve ulaşmayı bekledikleri hedeflerini uzun süreçte ülke politikası haline getirmektedir (Kan & Kuleyin, 2017). Ülke politikası halini alan bu hedeflere ülkeler hali hazırda sahip olduğu mevcut değerleri çerçevesinde en makul biçimde ulaşabilmek istemektedir. Dolayısıyla ülkeler açısından en makul olarak değerlendirilen yöntem ise ülke kaynaklarının en etkin ve verimli biçimde diğer bir biçimde en rasyonel ve optimal şekilde yönetilmesidir. Kaynakların optimal şekilde yönetilebilmesi ve dağılımının sağlanabilmesi için kalkınma planlarından faydalanılmaktadır (Kutlu, 2004). Ayrıca kalkınma planlarından ekonomiye ilişkin sorunların giderilerek mevcut ve potansiyel yatırımcılar için istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik iklim yaratılması noktasında da yararlanılmaktadır (Erdoğan, 2020).

Kalkınma planı hazırlanması süreci beş ana adımın izlenmesini gerektirmektedir. Bu beş temel adım (Özdemir, 2014):

- Güncel durumun belirlenmesi, değerlendirilmesi ve duruma ilişkin bilgi elde etme,
- Kalkınmaya dair strateji ve hedeflerin belirlenerek ortaya konulması,
- Kalkınma sürecinin belirlenmesi ve süreç adımlarına ilişkin planlama yapılması,
- Hazırlanmış olan kalkınma planının faaliyete geçirilmesi,
- Faaliyete geçirilmiş olan aktif kalkınma planının uygulama sonuçlarının belirlenmesi ve bu sonuçların başarının değerlendirilmesi.

Türkiye’de Hazırlanan Kalkınma Planları

1970’lerden itibaren dünyamızın oldukça hızlı bir teknolojik dönüşüm sürecine girmesi ve küreselleşme sürecinin ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel düzlemde önlenemez etkisiyle beraber ülkemiz de bu dönüşüm rüzgarına ayak uydurmak durumunda kalmıştır. Türkiye, gerekli dönüşüm politikaları ve yapısal reformları üretmek bunların uygulamaya konulması konusunda gerekli çaba ve özeni göstermiştir. Bu amaç doğrultusunda ülkemizde 12 kalkınma planı hazırlanmış olup bu kalkınma planları kronolojik olarak aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Birinci Kalkınma Planı (1963-1967)
- İkinci Kalkınma Planı (1968-1972)
- Üçüncü Kalkınma Planı (1973-1977)
- Dördüncü Kalkınma Planı (1979-1983)
- Beşinci Kalkınma Planı (1985-1989)
- Altıncı Kalkınma Planı (1990-1994)
- Yedinci Kalkınma Planı (1996-2000)
- Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005)
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)
- Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)
- On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)
- On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)

Ülkemizde ilk olarak 1961 yılında hazırlanan ve 1. Kalkınma olarak da bilinen raporun önderliğini İsmet İnönü üstlenmiş olup plan 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır. Söz konusu plan, sistematik ve istikrarlı bir kalkınma modelinin benimsenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. 1.Kalkınma Planı, 1961 Anayasası’nda da belirtildiği üzere planlı düzenlemeler yapılmasının önemine değinmektedir (Erdoğan, 2020). Bu çerçevede gerek 61 Anayasası’nda gerek de 1.Kalkınma Planı’nda ekonomik ve sosyal hayatın düzensiz ve plansız ilerleyişinin önüne geçmek amacıyla toplumun tümünün refahını sağlamak için planlı düzenlemelerin önemi vurgulanmaktadır.

1.Kalkınma Planı’nın üzerinde durduğu en temel nokta, lokomotif güç olan tarımsal üretimin yanı sıra ihracata da önem verilmesi gerektiğidir. Kalkınma planına göre tarımsal üretim ile ihracat harmanlanmalı ve bu doğrultuda dengeli bir kalkınma politikası izlenmelidir. Söz konusu anlayış doğrultusunda gerek ekonomik süreklilik sağlanacak gerekse de verimlilikte artış yakalanacaktır.

1. Kalkınma Planı, mamul niteliği ve niceliğinde artış yaratmak suretiyle dış pazarlara açılmanın mümkün olduğunu ve tarım politikalarının dizaynında bu gerçekliğin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir (Erdoğan, 2020). Bunun yanı sıra 1.Kalkınma Planı’nda milli gelirin artışının sağlanması, gitgide artan

nüfusa yeterli ve tatmin edici istihdam imkanlarının sunulması ve en nihayetinde, ülkemizin dışa bağımlılığının en düşük düzeye indirilmesi ulaşılmak istenen en temel hedefler olarak yer almaktadır (Küçük, 1985).

1. Kalkınma Planı, 1963 yılından itibaren milli ekonomimizin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu planla, ekonomi politikalarının oluşturulması sürecinde kamuya ait finansal verilere öncelik verilmiş ve planlı bir yaklaşım benimsenmiştir.

1.Kalkınma Planı ile onu izleyen üç kalkınma planı birlikte değerlendirildiğinde, milli ekonomimizde üretim yöntemleri temelli bir büyüme planlandığı görülmektedir. Buna göre ilk dört kalkınma planı, hedef büyüme oranlarını belirleyerek bu oranlara ulaşılmasını ve bu yolda sanayinin lokomotif sektör olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca sanayinin milli ekonomimiz için itici güç olarak nitelendirilmesi her dört kalkınma planında da önemli üzerinde durulan bir konudur (Kepenek, 2012).

Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına ilişkin geliştirilen strateji ve yapılan planlamaların 1930'lu yıllardan başlanarak devletçi bir eksende şekillendiği görülmektedir. 1950'li yıllara gelindiğinde ise hâkim olan görüşün devletçilikten daha liberal bir eksene kayması söz konusudur. 1960'ların sonundan itibaren artık "planlı kalkınma" anlayışı doğrultusunda ekonomik kalkınma politika ve stratejileri oluşturulmuştur. 1962-1980 yılları arasında kapsayan süreç, planlı ekonomik kalkınmanın "gelişme dönemi" şeklinde adlandırılmaktadır (Çelik & Çetiner, 2019). Söz konusu yılları kapsayan bu süreçte Türkiye ekonomisi tarihine izini bırakan dört adet kalkınma planı hazırlanmıştır.

Bu dört kalkınma planı birlikte değerlendirildiğinde, ülkemizin ekonomik, kültürel ve toplumsal yapısının dikkate alınarak elde edilen verilerle kalkınma planlarının oluşturulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, bu dört kalkınma planında da ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme yıllık artış oranı, planların temel değişkenleri olarak belirlenmiştir. Sanayileşmeye son derece büyük bir önem vermesi, sanayileşmeyi ekonomik kalkınma açısından temel öncelik olarak ifade etmesi, uzun vadeli kalkınma stratejilerinin önemini vurgulaması ve uzun soluklu planlamada bu stratejilerden faydalanılması gibi konular bu dört kalkınma planının ortak noktalarını oluşturmaktadır. Teorik olarak kalkınmaya dair önemli hususları içeriyor olsa da bu dört kalkınma planı, uygulama noktasında kendisinden beklenen verimi ve başarıyı sağlayamamıştır (Özdemir, 2014).

1980'lerin sonundan itibaren liberal ekonomi yaklaşımı tekrardan kalkınma planı hazırlama sürecinde etkili olmaya başlamıştır. 80 ve sonrası dönem, literatürde "Planlı Kalkınmanın Değişme Dönemi" olarak adlandırılmış olup bu dönemden itibaren kalkınma planlarının hazırlanması sürecinde temel değişiklikler görülmeye başlanmıştır. 1982 Anayasası, ekonomik planlamanın kültürel ve sosyal boyutlarının yanı sıra ekonomik kalkınma noktasına da vurgu yapılmasını sağlamıştır. 80'li yıllarla beraber Türkiye'nin izlediği politikanın dışa açıklığı artarak

ülkenin daha rekabetçi bir kalkınma stratejisi izlemesi söz konusu olmuştur. Bu çerçevede, 80'lerden itibaren ekonomimizin daha neo-liberal bir ekonomi haline geldiği ve aynı zamanda hazırlanan planlarda küreselleşmenin çok açık bir şekilde planlamaya etki ettiği görülmektedir (Atakişi & Cebeci, 2022).

90'lı yılların başlarında ise ekonomik büyümenin istihdam üstündeki beklenen etkileri istenilen düzeye ulaşamamış olup sınırlı bir seviyede gerçekleşmiştir. 1994 yılında meydana gelen Asya krizi, ekonomik büyüme ve istihdam oranları üzerinde ciddi ölçüde düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. 2000'lere kadar Asya krizinin etkileri her alanda çok derin hissedilmiş olduğundan bu süreçte hazırlanan kalkınma planlarında da krizin etkileri çok net bir biçimde görülebilmektedir. 2000'li yıllardan itibaren 2008 yılına kadar olan evrede ise rüzgâr tersine dönmeye başlamış ve gerçekleştirilmiş olan yapısal reformları takiben ekonomik büyüme dönemine geçilmiştir. Bu sebeple söz konusu dönemde hazırlanmış olan kalkınma planlarının bir ölçüde ekonomik büyümeye dair izler taşıdığı görülmektedir.

2008 yılına gelindiğinde ise ABD'de açığa çıkan ve sonrasında küresel boyutlara ulaşarak tüm dünyayı etkisi altına alan küresel finans krizi neredeyse her ülkeyi derinden sarsmıştır. Küresel finans krizi sonucunda çok sayıda ülkede üretim ve istihdam konularında kayıplar oluşmuştur. Diğer ülkelere kıyasla ülkemiz, küresel finans krizinde iyi bir sınav vermiş ve süreci başarılı bir biçimde yönetmiştir. Son yıllar itibariyle, milli ekonomiler arası gerçekleşen soğuk ticaret savaşları ve bunun yanında, ülkeleri her açıdan oldukça zorlayan bir döneme neden olan pandeminin etkisiyle, piyasalar evrensel boyutta bir durgunluk sürecine girmiştir (Atakişi & Cebeci, 2022).

Bütün bu dönemde yaşanan dönüşümler ışığında Türkiye'nin 12. Kalkınma Planını hazırlaması ve bu plan çerçevesinde ekonomimize ilişkin mevcut iktisadi kimliğimizin revize edilmesi söz konusudur (Çelik & Çetiner, 2019). Hazırlanmış olan tüm kalkınma planları birlikte ele alındığında ilk kalkınma planlarının kamu kesimi açısından "emredici" bir nitelik taşıdığı; mümkün olduğu ölçüde daha açık bir ifadeyle kanunların imkân vermesi halinde uygulanması gerektiği görülmektedir. Kalkınma planları özel sektör açısından ise zorunlu bir uygulama olmaktan öte "bağımsız bir yol gösterici" olarak değerlendirilmektedir. Özel sektör kalkınma planlarına ilişkin teşvik edilerek özendirilmektedir. Ancak kamu sektörünün özel sektöre kıyasla daha geniş bir uygulama alanına hükmetmesi ve bu doğrultuda daha fazla güç ve yetkiye sahip olması kalkınma konusunda çok daha katılımcı ve aktif bir görev üstlenmesine yol açmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, kamu sektörünün özel sektöre kıyasla kalkınma konusunda daha fazla payının olduğunu söylemek mümkündür (Kepenek & Yentürk, 2004).

On birinci Kalkınma Planı

Günümüz şartlarında ülkeler kendilerini, teknoloji ve ticaret alanlarında gitgide artan bir rekabet savaşı içinde bulmaktadırlar. Ayrıca küresel piyasalardaki artan gerilim, risk ve belirsizlikler, ülkelerin bu rekabet savaşı içindeki mücadelesini daha zorlu bir hale getirmektedir. Bu zorlu mücadelede ülkeler, ellerindeki yetkinlik ve becerilerini- özellikle de birtakım hayati önem taşıyan teknolojik alanlarda sahip olduklarını- geliştirmeye odaklanmaktadır. Rekabetin bu ölçüde çetin hale gelmesi, ülkelerin teknolojik yetkinliklerde kendilerini her daim geliştirme ihtiyacı, teknoloji arenasında gösterdikleri var olma mücadelesi, belirli zamanlarda karşılaşılan ekonomik ve siyasi belirsizlikler ile diğer birçok makro değişkenin milli ekonomileri derinden etkileme gücü bulunmaktadır. Bu nedenle birçok faktörün etkisine açık olan ekonomiler açısından kalkınma planlarına duyulan gereksinim oldukça açıktır. Bahsedilen bu sebeplerden ötürü, 11. Kalkınma Planı'nın orta ve uzun vadede Türkiye'nin mevcut ekonomik ve sosyal kaynaklarının geliştirilmesi, artırılması ve bu çerçevede daha verimli ve üretken sahalara yönlendirilmesi noktasında önemli bir rehber niteliği taşıması söz konusudur.

Uygulama sonuçlarının değerlendirilebilmesi noktasında kalkınma planlarının en sonucusu olan 11. Kalkınma Planı aynı zamanda değişen hükümet sisteminin diğer bir ifadeyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin uygulamaya koyduğu ilk kalkınma planıdır. 11. Kalkınma Planı, ülkemizin en temel ve milli değerleri ve beklentileri konusunda projeksiyonları ortaya koyma, bunların karşılanmasını sağlama ve bunu, Türkiye'nin kalkınmasına ilişkin uzun vadeli vizyon belirleyerek gerçekleştirme amacındadır. Ayrıca 11.Kalkınma Planı'nda, ülkemizin uluslararası arenadaki konumunu daha da ileriye taşıyarak toplumsal refahı yükseltmek en temel amaçlarımız olarak belirtilmiştir.

11. Kalkınma Planı temel olarak iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm, küresel trendler ile gelişme ve eğilimleri ve ayrıca, bu plan öncesi süreçte Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve sosyal gelişmeleri kapsamaktadır. İkinci bölüm ise, 11. Kalkınma Planı'nın vizyonu ile ana amaç ve ilkelerini içermektedir. Bu bölümde ayrıca kalkınma planının amaç ve politikaları belirlenen temalar çerçevesinde incelenmiştir. Planda yer alan bu temalar şunlardır:

- İstikrarlı ve güçlü ekonomi,
- Rekabetçi üretim ve verimlilik,
- Nitelikli insan ve güçlü toplum,
- Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre ile
- Hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim

11. Kalkınma Planı dahilinde planda yer alan bütün alanlarda kalkınmanın toplu ve sistematik bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için gereken adımlar atılarak kalkınmanın temelleri atılmıştır. Plan, 15 yıllık bir kalkınma sürecinin de ilk adımı olarak nitelendirilmektedir. 2019 yılından başlayarak planın kapsadığı 4 yıllık süreç ve sonrası için istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomi hedefiyle gerçekleştirilmesi gereken dönüşüm, planda detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Planda, güçlü bir

ekonomik sistem oluşturmanın yanı sıra beşerî sermayemizin geliştirilmesi ve ayrıca milli teknoloji hamlesiyle mevcut teknolojik ve inovatif becerilerimizin artırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

11. Kalkınma Planı, Türkiye'nin her alanda rekabet gücünü ve verimliliğini yükseltmeyi amaçladığını belirtirken (Batuhan & Kodaz, 2020); plan, “*daha fazla üreten, daha adil paylaşan, daha güçlü ve müreffeh Türkiye*” anlayışına hizmet etmektedir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Plan çerçevesinde Türkiye'nin “gelir seviyesi yüksek olan ülkeler” ile “insani gelişmişlik noktasında en ileride olan ülkeler” arasında yer alması hedeflenmektedir.

Planın giriş bölümünde planlamanın kapsamını belirleyen mevcut makro çevresel faktörlere değinilmiş; bu çerçevede kurulan uluslararası iş birlikleri ve bu iş birliklerinin günümüzdeki kapsamlı ve karmaşık halleri ele alınmıştır.

Günümüzde makro çevrenin oldukça değişken ve dinamik bir yapısı vardır. Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde ekonomik ve politik yapı dönüşüm içerisindedir. Makro çevrenin bu kadar değişken ve hızlı bir dönüşüm içerisinde olması, finansal ve politik dengeleri değiştirmekte ve yeni hedefler yaratmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

11.Kalkınma Planı Türkiye'nin güçlü, istikrarlı ve sürdürülebilir kalkınma sürecine odaklanırken, bir yandan da hukukun üstünlüğü ile temel hak ve hürriyetlerin demokratik bir biçimde ele alınmasına önem vermiştir. 11.Kalkınma Planı beş ana hedef üzerine odaklanmıştır. Kalkınma planı kapsamındaki bu hedefler:

- İstikrarlı ve güçlü ekonomi,
- Rekabetçi üretim ve verimlilik,
- Nitelikli insan ve güçlü toplum,
- Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre ve
- Hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim başlıkları altında ele alınmaktadır.

11. Kalkınma Planı'nda, çeşitli üretim sanayi sektörlerinin yanı sıra gelişmede öncülük edecek olan savunma sanayi, tarım ve turizm gibi alanlarda yerli üretime ağırlık verilmesi hususu da açıkça belirtilmektedir. Kalkınma planında her bir tema için hedefler ve adımlar belirlenmiştir. İlk tema olan “istikrarlı ve güçlü ekonomi” başlığında hedeflenen makroekonomik verilere ulaşmamızı sağlayacak finansal politikalar ile mevcut politikaların güçlendirilmesi konuları vurgulanmaktadır. İkinci temel tema ise “rekabetçi üretim ve verimlilik” konusuna odaklanarak bir yandan Türkiye'nin yapısal dönüşümünü sağlarken bir yandan da toplumsal refah artışını hedefleyen politikaları vurgulamaktadır. Kalkınma planındaki “nitelikli insan ve güçlü toplum” başlığı, beşerî sermayenin güçlendirilerek, kapsayıcı büyüme amacının toplumda genel geçer yaklaşım olması ve toplumsal refahın herkese yayılması için izlenmesi gereken politikaları ele

almaktadır. Ekonomik ve sosyal faydaya ilaveten çevrenin korunması hem şehirlerde hem de kırsalda sağlanmalıdır. “Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre” teması kapsamındaki politikalarla, hayat kalitesinin artırılarak devam ettirilmesi ve bölgesel refah farklarının giderilmesi hedeflenmektedir. Devletin kurum ve kuruluşlarında şeffaflık, katılımcılık ve hesap verilebilirliğin güvencesi olan “hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim” teması kapsamında ise hukuk devleti olma ve demokratikleşmeye ilişkin politikalar yer almaktadır.

11.Kalkınma Planı çerçevesinde üretim ve verimliliğim artırılması amacıyla optimal kaynak dağılımı konusuna odaklanılmaktadır. Plan kapsamında kullanılacak araçlar ve yöntemler detaylıca yer almaktadır.

11. Kalkınma Planı'nın son kısmında ise sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yer verilmiştir. Değerlendirmeye tabi tutulan sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin amaç, politikalar ve tedbirler bu kısımda bulunmaktadır (Orhan, 2019).

11.Kalkınma planı kapsamında sürdürülebilirlik kavramı üretim, rekabet, verimlilik ve ekonomi açısından ele alınmaktadır. Bu sebeple ekonomik ve finansal kalkınma sürdürülebilirliği sağlamada odak noktasıdır. Bu açıdan bakıldığında, ekonomik büyüme plan çerçevesinde ulaşılması beklenen ana hedefdir (Orhan, 2019). Kalkınma planı kapsamında sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma yolunda uygulanacak politika ve tedbirler aşağıda yer almaktadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

- SKA'lar ulusal öncelikler ve koşullar doğrultusunda sektörel ve tematik politika belgelerine yansıtılacaktır.
- Kurumsal stratejik planlar ile sektörel ve tematik politika belgeleri hazırlıklarında SKA'larla uyum gözetilecektir.
- SKA'ların takip ve gözden geçirilmesi için iyi işleyen ve katılımcı bir kurumsal koordinasyon mekanizması kurulacaktır.
- SKA'ların uygulanmasının ulusal düzeyde takip ve gözden geçirilmesi ile koordinasyonunu sağlamak üzere Strateji ve Bütçe Başkanlığı başkanlığında ilgili kamu kurumlarının yanı sıra yerel yönetimler, akademi, özel sektör ve STK temsilcilerinin katılımı için esnek bir yapıda Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu kurulacaktır.
- Küresel SKA gösterge setindeki gelişmelere paralel olarak ulusal gösterge setinin kapsamı öncelikler doğrultusunda genişletilecektir.
- Ulusal sürdürülebilir kalkınma amaçları izleme ve değerlendirme sistemi kurulacaktır.

OECD'ye göre, ülkelerin rekabet avantajı elde etmesi, sürdürülebilirliğe ulaşabilmesinde finansal kurumlar, ekonomik alt yapı ve istikrarlı ekonomi gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Bu faktörlerden en önemlisi ise inovasyon olarak ele alınmaktadır. Günümüz rekabetçi piyasalarında ülkelerin inovasyon konusunda attıkları adımlar, ekonomik gelişmişlik seviyelerine katkıda bulunurken; rekabet

güçlerini artırıcı bir etki de yapmaktadır (Doğan, 2023). Bu sebeple hem ekonomik gelişmişlik düzeyini artırmak hem de rekabet avantajı elde edebilmek için ülkelerin inovasyonu odak noktası yaparak sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmayı amaçlamaktadır (Kijek & Kijek, 2010).

İnovasyonun doğru bir şekilde çeşitli endeksler aracılığıyla ölçülebilmesi bir yandan yatırımların verimliliğini sağlarken bir yandan da ülkelerin mevcut durumlarını görmesi ve geleceğe yönelik güncellemelerde bulunma imkânı sağlamaktadır. Ayrıca, diğer ülkelerle kendi mevcut konumlarını karşılaştırma olanağı tanımaktadır (Altıntaş, 2020). Ülkelerin inovasyon performanslarını yıllar itibarıyla değerlendirebilmek için literatürde en çok kullanılan endeks 'Küresel İnovasyon Endeksi'dir.

Çalışmanın bu bölümünde, kalkınma planları kronolojik olarak sıralanmıştır. Özellikle, 11. Kalkınma Planı çerçevesinde 'Sürdürülebilir Kalkınma' ve 'Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Ulaşma' konularında ülkemizin atması gereken adımlar detaylıca ele alınarak vurgulanmıştır. Bu kapsamda, literatürde en çok kullanılan endeks olan 'Küresel İnovasyon Endeksi' aracılığıyla ülkemizin yıllar içerisindeki gelişimi ve dönüşümü çalışmanın bir sonraki bölümünde kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

KÜRESEL İNOVASYON ENDEKSİ

Sürdürülebilir kalkınma teması 1987 yılında Brundtland Komisyonu olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan raporda "*Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma*" olarak ilk kez tanımlanmıştır (UN Brundtland Raporu, 1987). Bu tanım tüm dünya tarafından benimsenmiş ve sonrasında yapılan anlaşmalar ile daha da önem kazanmıştır. Raporda, çevre ve kalkınma kavramlarının birbirinden ayrı olarak ele alınamayacağı vurgulanırken, sürdürülebilir kalkınmanın üç temel bileşeni çevresel, sosyal ve ekonomik faktörler olarak belirlenmiştir (Borsa İstanbul, 2014).

Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu çevresel, sosyal ve ekonomik göstergelere ilaveten, teknolojik altyapılarına da sahip olabilmek yalnızca sürdürülebilir kalkınmanın benimsenmesiyle gerçekleştirilebilecektir. Günümüz piyasalarında ayakta kalabilmek, bir yandan pazar payını artırırken bir yandan da katma değerli yüksek teknolojik ürün ve hizmetler ihraç edebilmek rekabet gücünün artırılmasıyla mümkün olmaktadır.

Ekonomilerin sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmada başarılı olabilmesi ancak inovasyon yatırımları ile mümkündür. İnovasyon, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik gelişme ve rekabet gücünü artırma konuları bakımından çok önemlidir. Günümüzde çoğu ülke inovasyona dayalı büyüme stratejilerine

odaklanırken, diğer yandan da teknolojik bilgi ve birikimlerini artırmayı hedeflemektedir. İnovasyon ile hem iç pazar hem de dış pazarın istek ve beklentilerini karşılayarak rekabet üstünlüğü sağlayacaktır. Bu kapsamda, inovasyon ile elde edilen teknolojik üstünlük ülkelerin hem inovasyon alanında tanınırlığına hem de ekonomik açıdan güçlenmesine sebep olacaktır.

Sanayi Devrimi'nden bugüne yaşam standardındaki yükseliş inovasyondan kaynaklansa dahi; günümüz koşullarında inovasyon rekabet gücünü ve ulusal ilerlemenin sağlanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. İklim krizi, küresel ısınma, sürdürülebilir kalkınma gibi konularla mücadelede kilit bir rol oynamaktadır (OECD, 2007).

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (World Intellectual Property Organization-WIPO), sürdürülebilir bir gelecek için inovasyonun ve yaratıcılığın teşviği konusunda küresel bir fikri mülkiyet ekosisteminin geliştirilmesine öncülük eder. Bu çerçevede, ülkelerin Küresel İnovasyon Endeksi hesaplanarak inovasyon konusunda yol gösterici olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Küresel İnovasyon Endeksi (Global Innovation Index-GII) projesi, Oxford Üniversitesi'ndeki Saïd Business School Dekanı Soumitra Dutta tarafından 2007 yılında INSEAD'daki görevi döneminde ortaya atılmıştır. WIPO ile Küresel İnovasyon Endeksi 2012 yılında Küresel İnovasyon Endeksi'ni ortak yayınlamaya başlamıştır. Küresel İnovasyon Endeksi, 2020 yılına kadar Cornell Üniversitesi, INSEAD ve WIPO tarafından ortak olarak hazırlanmaya devam etmiştir. 2021'den bu yana ise WIPO tarafından Portulans Enstitüsü, çeşitli kurumsal ve akademik çevre ile Küresel İnovasyon Endeksi Danışma Kurulu ortaklığında WIPO tarafından yayınlanmaktadır (GII, 2022).

Küresel İnovasyon Endeksi, ülkelerin inovasyon performansını “Kurumlar”, “Beşeri Sermaye ve Araştırma”, “Altyapı”, “Piyasaların Çok Yönlülüğü”, “Firmaların Çok Yönlülüğü”, “Bilgi ve Teknoloji Çıktıları” ile “Yaratıcı Çıktılar” olmak üzere 7 ana bileşen altında sınıflamaktadır. Her bir bileşen 3 temel alt başlığa ayrılarak toplam 81 bileşen bakımından inovatif performans hesaplanmaktadır. Küresel İnovasyon Endeksi 2022 raporuna göre dünya nüfusunun % 94,3'ünü ve dünya GSYİH'nin % 99.0'mı temsil eden 132 ülkeyi kapsamaktadır (Dutta vd., 2022)

Küresel İnovasyon Endeksi performansı, İnovasyon Girdi Alt Endeksi ve İnovasyon Çıktı Alt Endeksi eşit ağırlığa sahip olacak şekilde hesaplanmaktadır. Bu nedenle, üç ana endeks bulunmaktadır.

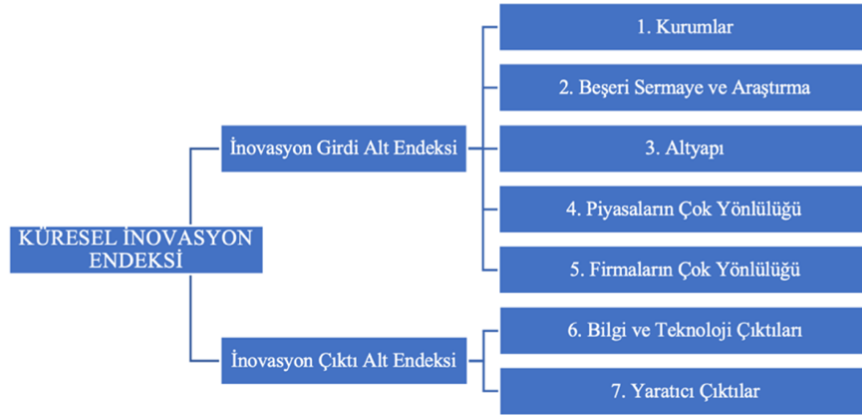
İnovasyon Girdi Alt Endeksi: Beş ana bileşen ve alt başlıklarından oluşan İnovasyon Girdi Alt Endeksi, ekonominin inovatif faaliyetlerine imkân sağlayan faktörleri içermektedir.

İnovasyon Çıktı Alt Endeksi: İnovasyon çıktıları, inovatif ekonomik faaliyetler sonucu ortaya çıkmaktadır. İki ana bileşenden oluşmakla birlikte, Küresel

İnovasyon Endeksi performansı hesaplamasında İnovasyon Girdi Alt Endeksi ile eşit öneme sahiptir.

Küresel İnovasyon Endeksi: İnovasyon Girdi ve Çıktı Alt Endekslerinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır (GII, 2022).

Şekil 1: Küresel İnovasyon Endeksi Bileşenleri

Kaynak: Küresel İnovasyon Endeksi (2023)

Küresel İnovasyon Endeksi, ülkelerin inovasyon performanslarını her bir bileşen bakımından sıralarken, bir yandan da zayıf ve güçlü olduğu noktaları vurgulamaktadır. Bu vurgulama sayesinde, zayıf yönlerin orta ve uzun vadede geliştirilmesine imkân tanımaktadır.

Literatürde Küresel İnovasyon Endeksi'ni kullanan çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Hancıoğlu (2016), OECD ülkelerini ele aldığı çalışmasında, 2011 ile 2015 yılları arasında inovasyon girdi ve inovasyon çıktı alt endeksleri arasındaki ilişkiyi korelasyon analizi aracılığıyla incelemiştir. İnovasyon girdi ve inovasyon çıktı alt endeksleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Sohn vd. (2016) 2013 yılı sonrası dönem için Küresel İnovasyon Endeksi ile inovasyon girdi alt endeksi ve inovasyon çıktı alt endeksi faktörlerini yapısal eşitlik modeli aracılığıyla test etmiştir. Test sonuçları girdi bileşenlerinden olan firmaların

çok yönlülüğünün yaratıcı çıktılar üzerinde doğrudan; altyapının ise yaratıcı çıktılar üzerinde dolaylı etki yarattığını göstermektedir.

Jankowska vd. (2017) Polonya ve Bulgaristan'ı kapsayan çalışmasında İnovasyon Girdi Alt Endeksi ile İnovasyon Çıktı Alt Endekslerinin performanslarını yedi bileşen açısından ele almıştır. Polonya yüksek bir İnovasyon Girdi Alt Endeksi skoruyla düşük İnovasyon Çıktı Alt Endeksi sergilerken; Bulgaristan düşük bir İnovasyon Girdi Alt Endeksi performansı ile yüksek bir İnovasyon Çıktı Alt Endeksi'ne sahip olmuştur.

Küresel İnovasyon Endeksi Kapsamında Türkiye'nin Durumu

Dünya Bankası Atlas sınıflandırması kişi başına düşen gelir ile orta-üst grupta yer alan ve gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye, Küresel İnovasyon Endeksi 2022 raporuna göre inovasyon bakımından tarihinin en yüksek seviyesine çıkmıştır. 2023 yılı performansına göre ise, 37. sıradan iki basamak gerileyerek 39. sıraya gelmiştir.

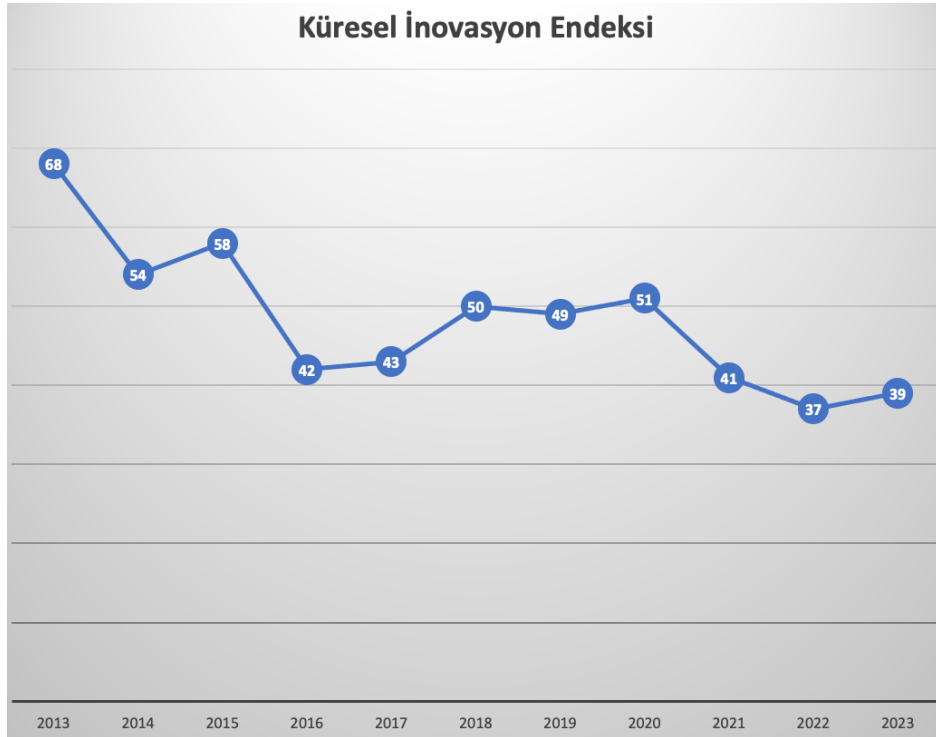
Tablo 1: 11. Kalkınma Planı Döneminde Türkiye'nin İnovasyon Performansı

	Küresel İnovasyon Endeksi	İnovasyon Girdi Alt Endeksi	İnovasyon Çıktı Alt Endeksi
2019	49	56	49
2020	51	52	53
2021	41	45	41
2022	37	49	33
2023	39	52	32

Kaynak: Küresel İnovasyon Endeksi (2023)

Tablo 1, Türkiye'nin Küresel İnovasyon Endeksi'ne ilaveten İnovasyon Girdi Alt Endeksi ile İnovasyon Çıktı Alt Endeksi bakımından performanslarını yıllar itibarıyla göstermektedir. Tabloda, 2021 yılının hem girdi alt endeksi hem de çıktı alt endeksi hem de Küresel İnovasyon Endeksi bakımından oldukça önemli olduğu dikkat çekmektedir. 2021 yılındaki bu atılım ve yükseliş, 2022 ve 2023 yıllarında da sürdürülmüştür. 11. Kalkınma Planı çerçevesinde yer alan bu dönem, Türkiye'nin inovasyon performansı bakımından oldukça verimli geçmektedir.

Şekil 2: Türkiye'nin Küresel İnovasyon Endeksi Sıralaması

Kaynak: Küresel İnovasyon Endeksi (2023)

Şekil 2, 2012-2023 yılları arasında Türkiye'nin Küresel İnovasyon Endeksi performansına göre ülkeler arasındaki yerini göstermektedir. 2021 yılında çok büyük bir yükseliş sergileyen Türkiye, 10 basamak birden ilerlemiş ve 51. sıradan 41. sıraya gelmiştir. 2022 yılında ilerlemesini sürdüren ülkemiz, ilk kez ilk 40 ülke arasında yer almış ve tarihindeki en iyi sıralamaya ulaşmıştır. Türkiye, bu gösterge ile gelişmekte olan ülkeler arasında, inovasyon performansı açısından oldukça iyi bir sıralamada yer almaktadır.

Tüm dünyayı etkisi alan pandemi ve bu dönemde yaşanan üretim tesislerinin kapanması, ulaşımda aksaklıklar gibi sebeplerle yaşanan hammadde krizi gibi olumsuzluklara rağmen; Türkiye Ar-ge yoğun ve yüksek teknolojiye dayanan katma değerli ürün ihracatında bir artış yaşamıştır. Alt bileşenlerde detaylıca görebildiğimiz

özellikle savunma sanayi, havacılık ve bilişim sektörlerindeki atılımlar son iki yılda inovasyon performansındaki anlamlı yükselişin bir göstergesidir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2022).

Tablo 2. 11. Kalkınma Planı Kapsamında Türkiye'nin Küresel İnovasyon Endeks Bileşenleri Sıralaması

		2019	2020	2021	2022	2023
1.	KURUMLAR	85	94	93	101	105
1.1.	Siyasi Ortam	69	77	75	81	85
1.2.	Düzenleyici Ortam	102	108	109	109	110
1.3.	İş Ortamı	82	91	91	92	107
2.	BEŞERİ SERMAYE VE ARAŞTIRMA	46	42	26	41	41
2.1.	Eğitim	73	-	-	66	67
2.2.	Yükseköğretim	43	91	24	56	56
2.3.	Ar-Ge	39	40	38	36	37
3.	ALTYAPI	41	54	48	48	50
3.1.	Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)	49	49	47	38	39
3.2.	Genel Altyapı	38	57	42	41	34
3.3.	Ekolojik sürdürülebilirlik	52	55	54	61	77
4.	PIYASALARIN ÇOK YÖNLÜLÜĞÜ	52	28	49	37	36
4.1.	Kredi	66	66	68	39	39
4.2.	Yatırım	87	44	105	61	56
4.3.	Ticaret, rekabet ve piyasa ölçeği	15	7	10	11	11

5.	FİRMALARIN ÇOK YÖNLÜLÜĞÜ	71	57	46	47	46
5.1.	Bilgi yoğun çalışanlar	72	59	49	52	48
5.2.	İnovasyon bağlantıları	97	91	79	75	81
5.3.	Bilginin özümsemesi	57	48	36	44	39
6.	BİLGİ VE TEKNOLOJİ ÇIKTILARI	59	57	50	47	44
6.1.	Bilgi yaratımı	38	40	37	37	36
6.2.	Bilgi etkisi	57	42	38	39	23
6.3.	Bilgi Yayınımı	112	96	73	67	64
7.	YARATICI ÇIKTILAR	40	50	35	15	27
7.1.	Gayri maddi varlıklar	20	31	18	4	5
7.2.	Yaratıcı ürünler ve hizmetler	60	60	61	72	61
7.3.	Online Yaratıcılık	55	69	50	48	53

Kaynak: Küresel İnovasyon Endeksi (2023)

2019 ile 2023 yılları arasındaki dönem 11. Kalkınma Plan'ı kapsamında yer almaktadır. Tablo 2, bu döneme ait beş temel İnovasyon Girdi Alt Endeksi ile iki temel İnovasyon Çıktı Alt Endeksi bileşenleri ve bunlara ait alt başlıklar kapsamında Türkiye'nin sıralamasını göstermektedir.

Yedi ana temel bileşen kapsamında baktığımızda, Türkiye'nin en yüksek sıralamada olduğu bileşen Yaratıcı Çıktılar'dır. 2019 yılı baz alındığında, Yaratıcı Çıktılar 40. sıradan 27. sıraya yer gelmiştir. Piyasaların çok yönlülüğü 52. sıradan 36. sıraya yükselirken; firmaların çok yönlülüğü ise 71. sıradan 46. sıraya

ilerlemiştir. Bilgi ve Teknoloji çıktıları, tüm alt temalar bakımından performansını artırmış ve 11. Kalkınma Planı döneminde 12 basamak yükselmiştir.

Yedi ana bileşen çerçevesinde Türkiye'nin gelişmeye açık yönleri ise Kurumlar ve Altyapı bileşenlerinden oluşmaktadır. Türkiye'nin küresel inovasyon endeksi kapsamında genel durumu değerlendirildiğinde Bilgi ve Teknoloji Çıktıları ile Yaratıcı Çıktılar inovasyon skorunun oluşmasında en etkili iki çıktı olarak belirlenmiştir. Girdi alt endeksleri göz önünde bulundurulduğunda ise 'Altyapı' endeksinin genel puanı en çok yükselen, en önem verilen faktör olduğu görülmektedir. Çıktı parametreleri ise Türkiye'nin endeksteeki yükselişine katkı sağlayan en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Çubukçu, 2024).

SONUÇ

Nüfus artışının ve hızının 1980'ler sonrasında hızla artmasıyla birlikte, kaynaklar azalmaya başlamıştır. Kalkınmanın sürdürülebilmesi ve kıt kaynaklarla hayatın devamı açısından sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın temel noktası kıt kaynakların optimal kullanımına dayanmaktadır. Gelecek nesiller için, kıt kaynakların verimli kullanımı gerekmektedir. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler (BM) küresel çapta hareket edilmesi amacıyla 17 sürdürülebilir kalkınma amacı (SKA) hazırlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma amaçları, insanlığı karşılaştığı sorunlara çözüm bulma amacıyla hazırlanmıştır ve 2030 yılına kadar ulaşılması hedeflenmektedir (Akyol, 2020).

Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde inovasyon çok büyük bir rol oynamaktadır. İnovasyon aracılığıyla, toplumlar çevresel, sosyal ve ekonomik büyüme ile sürdürülebilirliği içeren bir rekabet avantajı ve artan verimlilik imkanı sağlamaktadır. Bu sebeple, ülkeler inovasyonu sürdürülebilir kalkınmanın temel taşı olarak görmeli ve rekabet üstünlüğü sağlayabilmek adına inovatif çözümlere yönelmelidir. İnovasyon konusunda istikrarlı bir şekilde yatırım yapıp ilerlemek, ülkelerin odak noktasında yer almalı ve misyon haline gelmelidir.

Türkiye'nin inovasyon performansı ve sıralaması, küresel bir ölçüt olan Küresel İnovasyon Endeksi aracılığıyla hesaplanmaktadır. Buna ilaveten, her bir alt bileşen bakımından da zayıf ve güçlü olduğu yönler saptanarak geliştirilmesi gereken alanlara ışık tutmaktadır. Endeks üç temel açıdan katkı sağlamaktadır. Birincisi, endeks aracılığıyla yıllık inovasyon performansı kapsamlı bir şekilde analiz edilmektedir. İkincisi, inovasyon bileşenleri bakımından güçlü ve zayıf alanlar tespit edilerek; zayıf olunan alanlarda iyileştirmeler yapılması gerektiği tespit edilebilmektedir. Üçüncü katkı ise saptanan zayıf noktalar ve gelişme potansiyeli olan alanlara yönelik yapısal reformların hayata geçirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede, bu dönem itibarıyla Türkiye 'Türkiye Küresel İnovasyon Endeksi Görev Gücü'nü oluşturmuştur.

11. Kalkınma planı dönemi boyunca 2019 yılı ile 2023 arasındaki yıllarda Türkiye'nin inovasyon performansındaki belirgin artış yüksek teknolojili ve katma değerli ürünlerin üretilip ihraç edilmesine dayanmaktadır. Sıralamadaki artışta en büyük katkı yapan sektörler ise savunma, havacılık ve bilişimdir. Yüksek teknoloji üretimine odaklanıldığında, Türkiye'nin 2022 yılında 15 basamak yükselerek 40. sırada yer almıştır. Türkiye, OECD ülkeleri arasında 26., üst orta gelir grubu ülkeler sıralamasında ise 6. olmuştur.

2023 verilerine göre Türkiye, coğrafi konuma göre Kuzey Afrika ve Batı Asya grubunda İsrail, Güney Kıbrıs, Birleşik Arap Emirlikleri'nin ardından dördüncü sırada yer alırken; 33 orta yüksek gelir grubu gelişmekte olan ülke arasında dördüncü sırada yer almıştır.

11. Kalkınma Planı kapsamında öncelikli sanayi alanlarında verimlilik ve teknoloji konularında ilerleme sağlanması, rekabet avantajı elde edilmesi ve üretimde katma değeri yüksek ürünlere yönelmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buna ilaveten, yüksek teknolojili yerli üretimin teşviği hedeflenmektedir. Bu hedeflere ulaşılma konusunda faaliyetlerin saptanması ve izlenmesi, aynı şekilde küresel inovasyon endeksinde gösterdiğimiz performansın da artmasına imkân sağlamaktadır (TİM, 2022).

Bu çerçevede, mevcut kalkınma planları arasında inovasyon aracılığıyla sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma konusu 11. Kalkınma Planı içerisinde ilk kez yer almıştır. Sonraki hem kalkınma planları hem de ülkelerin politika yapıcılarının açısından ulaşılan sonuçlar önemli bir gösterge niteliğindedir. Türkiye inovasyona yatırım yaptıkça, Küresel İnovasyon Endeksi'ndeki sıralaması ve performansı artmakta, bu kapsamda da ilerleyen dönemler için verimlilik artışı, katma değerli yatırımlar aracılığıyla kişi başına düşen gelir artışı ve sonuç olarak da gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru adım atan bir Türkiye'ye ulaşmak mümkün olacaktır.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit katkı sunmuştur ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akyol, H. (2020). Teknolojik İnovasyon Sürdürülebilir Kalkınma Üzerinde Teşvik Edici Bir Faktör Müdür?. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 5 (2), 14-24.

Altıntaş, F. F. (2020). "İnovasyon ve Lojistik Boyutları Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Bir Araştırma", Business and Economics Research Journal, 11 (4), 1049-1067.

Atakişi, A., & Cebeci, A. (2022). Kalkınma Planlarının Kıyaslamalı Analizi: Türkiye Örneği. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 157-172.

Batuhan, T., & Kodaz, İ. (2020). On Birinci Kalkınma Planında Kentleşme ve Çevre Politikaları. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 6 (12), 75-94.

Borsa İstanbul (2014), Şirketler için Sürdürülebilirlik Rehberi, <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf>, Erişim Tarihi: 5/5/2023

Çelik, O., & Çetiner, S. (2019). Türkiye ekonomisinde kalkınma planları ve kalkınma planlarındaki söylem değişiklikleri. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2 (3), 121-131.

Çubukcu, A. (2024). Türkiye'nin 2013-2023 Küresel İnovasyon Endeksi Göstergelerinin Kıyaslamalı İstatistiksel Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 20 (3), 830-844.

Doğan, H. (2023). OECD Ülkelerinin İnovasyon Performanslarının Critic Temelli Ocra Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 35-54.

Dutta, S., Lanvin, B., Wunsch-Vincent, S., ve León, L. R. (Eds.). (2022). Global Innovation Index 2022: What is the Future of Innovation-driven Growth?

Erdoğan, H. (2020). Birinci beş yıllık kalkınma planı ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma politikası ve tarımsal üretim. *Journal of Universal History Studies*, 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), 252-268.

GII (2022), Global Innovation Index 2022 What is the future of innovation driven growth?, <https://www.wipo.int/documents/d/global-innovation-index/docs-en-wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>, Erişim Tarihi: 13/02/2025

Hancıoğlu, Y. (2016). Küresel İnovasyon Endeksini Oluşturan İnovasyon Girdi ve Çıktı Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi: OECD Örneği. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (4).

Jankowska, B., Matysek-Jędrych, A., ve Mroczek-Dąbrowska, K. (2017). Efficiency of national innovation systems: Poland and Bulgaria in the context of the Global Innovation Index. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 20 (3), 77-94.

Kan, N., & Kuleyin, B. (2017). Kalkınma Planları Çerçevesinde Türkiye'nin Deniz Turizmi Stratejilerinin Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 51-64.

Kepenek, Y. (2012). Türkiye Ekonomisi. (25. Baskı). Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kepepek, Y. & Yentürk, N. (2004). Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Kijek, A. & Kijek, T. (2010). "The Analysis of Innovation Input-Output Relationships in EU Member States", Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe, 13 (3), 93-106.

Kutlu, E. (2004). İktisadi Kalkınma ve Büyüme. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Küçük, Y. (1985). *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*. Tekin Yayınevi.

Küresel İnovasyon Endeksi (2023), <https://www.globalinnovationindex.org/about-gii>, Erişim Tarihi: 12/05/2023

OECD (2007). Innovation and Growth Rationale for an Innovation Strategy. Paris: OECD Publications.

Orhan, G. (2019). 11. Kalkınma Planı ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. *EKOİQ*, <http://ekoik.com/2019/10/03/11-kalkinma-plani-ve-surdurulebilir-kalkinma-amaclari/>

Özdemir, V. (2014). Türkiye’de planlı kalkınma deneyimleri. *Marmara Üniversitesi*, 23, 24.

Sohn, S. Y., Kim, D. H., & Jeon, S. Y. (2016). Re-evaluation of global innovation index based on a structural equation model. *Technology Analysis & Strategic Management*, 28 (4), 492-505.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On birinci kalkınma planı 2019-2023. http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf

TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi). (2022). Küresel İnovasyon Endeksi Türkiye Eylem Planı ve Stratejisi 2021-2023, <https://tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/Küresel%20İnovasyon%20Endeksi%20Türkiye%20Eylem%20Planı%20ve%20Stratejisi%202021-2023.pdf>, Erişim Tarihi: 12/05/2023

UN Brundtland Commission Report (1987), Erişim Tarihi: 18/05/2023